

V područí Židů

V září roku 1941 vydal Benjamin Akzin, představitel pravicového revizionistického sionismu, v časopisu *Harper's Magazine* článek s názvem „Židovská otázka po válce“.³¹ Dospěl v něm k závěru, že pro Židy nebude v poválečné Evropě místo a jediným řešením bude jejich emigrace do Palestiny. Ještě odvažnější byly argumenty, které použil. Článek uvedl poznámkami Jana Masaryka z počátku roku 1940. Masaryk, který se o několik měsíců později stal československým exilovým ministrem zahraničních věcí, ujistil veřejné shromáždění v Londýně, že všichni židovští emigranti se nakonec spolu s ním vrátí do osvobozeného Československa (obrázek 2). Tomuto prohlášení se dostalo velké pozornosti veřejnosti a zabývaly se jím i německé úřady v Protektorátu. Ty se poté snažily získat podporu v Protektorátu tím, že Čechy varovaly, že se Židé jednoho dne díky exilovým politikům vrátí a budou si znovu nárokovat svůj majetek a pozice ve společnosti. Proto podle Akzina „tito liberální Češi“ – tj. vedení zahraničního odboje, které se obávalo domácí reakce –, začali hledat místo, kde by se po válce mohla většina Židů žijících v českých zemích usadit. Akzin exilové politiky kvůli této reakci neodsuzoval. Po „liberálních vůdčích osobnostech“ nebylo možné chtít, aby vyhodily z práce Nežidy a jejich místa vrátily Židům. To by mohlo vést ke zpochybnění politického postavení československých představitelů v jejich vlasti.³² Je

31 Akzin, 1941.

32 Akzin, 1941, s. 430n.

2. Jan Masaryk mezi československými vojáky v Británii.
Masarykův ústav a Archiv AV ČR (Fond: EB IV/3, i. č.: 2821, sig.: 848/128)

pozoruhodné, že Akzin takto již na začátku války jasně identifikoval vlivy utvářející politiku exilových vlád, pokud šlo o židovské záležitosti: hlas lidu v okupovaných zemích, či lépe řečeno to, jak ho exilové vlády vnímaly, a jejich obavy z reakcí, které by veřejná podpora Židů mohla vyvolat.

Antisemitismus byl hlavním tématem nacistické a kolaborantské propagandy v celé okupované Evropě.³³ Po Mnichovu a zahájení německé okupace historických zemí byly jeho hlavními šířiteli v Čechách a na Moravě české fašistické skupiny, které Židy obviňovaly ze všech neštěstí českého národa, způsobených zejména údajným vlivem Židů v meziválečné republice, jejich odporem k česko-německému sblížení a jejich rolí v bolševickém sovětském režimu (židobolševismem), jednom ze spojenců Benešovy předválečné republiky (podle československo-sovětské smlouvy z roku 1935).³⁴ Ještě vlivnější se později stala skupina protektorátních aktivistických novinářů (k nimž patřili například Vladimír Krychtálek, Karel Lažnovský a Emanuel Vajtauer)³⁵ a protektorátních politiků, zejména bývalého plukovníka československé armády Emanuela Moravce, často označovaného jako český Quisling. V lednu roku 1942 se Moravec stal ministrem školství a lidové osvěty a během následujících let často útočil na Benešovu exilovou vládu, kterou obviňoval z toho, že pracuje pro židovské zájmy.³⁶ Jiní čeští protektorátní ministři, včetně státního prezidenta Emila Háchy, se na druhou stranu vyloženě antisemitským proklamacím vyhýbali.

Jedním z hlavních témat nacistické propagandy během války bylo obviňování Londýna a Spojenců z toho, že bojují za zájmy Židů.³⁷ Spojení mezi československou exilovou vládou a židovskými zájmy bylo zase jedním z hlavních prvků protektorátní kolaborantské propagandy.³⁸ Například podle Krychtálka hráli Židé hlavní roli v Benešově exilové vládě. [Identifikoval takto poslance ve Státní radě – exilovém poradním sboru, který suploval roli parlamentu – Julia Friedmana, Julia Fürtha (Firta) a státního ministra – později ministra spravedlnosti – Jaroslava Stránského. Ve všech případech se jednalo o asimilanty, kteří nebyli členy židovských komunit.]³⁹ Zápas Benešovy vlády za osvobození Československa pak byl prezentován jako boj za peníze a zájmy Židů. Protektorátní novináři hledali „Židy“ nejen mezi exilovými po-

33 Herf, 2006.

34 Pynsent, 2007, s. 250.

35 Cebe a Končelík, 2008.

36 Pernes, 1997.

37 Herf, 2006. Viz také Föhlich, 1993–1996, svazek 4, 27. května 1942, s. 376; 10. června 1942, s. 481; svazek 6, 14. prosince 1942, s. 445; 17. prosince 1942, s. 461.

38 Pynsent, 2007, s. 240.

39 AÚTGM, Sbíрка 38. Vladimír Klecanda, složka 172. Přepis textu *Večer*, 22. února 1941; dále *Árijský boj*, roč. IV/12, 20. března 1943, „Žid Jaro Stránský“.

litiky, ale i mezi jejich příbuznými.⁴⁰ Židovské příbuzné „odhalili“ u Bohumila Laušmana, poslance Státní rady a významného sociálního demokrata,⁴¹ a Huberta Ripky, státního ministra a šéfa propagandy v době války.⁴² Prezidenta Beneše běžně označovali za „bílého Žida“, tedy termínem, který se používal pro Nežidy přátelící se s Židy.⁴³ Aktivističtí novináři neustále sledovali vývoj mezi exilovými politiky a často na něj reagovali agresivně. Krychtašek ve svém článku reagoval na zprávu Židovské telegrafické agentury (Jewish Telegraphic Agency, JTA), jež se zmiňovala o požadavcích československých sionistů na zastoupení v exilovém parlamentu. Následně Krychtašek popsal Beneše a jeho „partu“ jako politiky žijící ze židovských peněz, které jednoho dne budou muset zaplatit Češi. Pokud by vyhráli Spojenci, Krychtašek předpovídal, že Češi budou opět zotročeni „krvežíznivými židovskými hyenami“, které se spolu s Benešem vrátí do Československa. Článek zakončil slovy, že celý svět Spojenců je v područí Židů.⁴⁴

Benešova exilová vláda byla o podobných zprávách v protektorátním tisku dobře informována českým odbojem. Ten Beneše taktéž často varoval před dopadem nacistické antisemitské propagandy na běžné obyvatele. Jedna domácí odbojová organizace exilové politiky upozorňovala už v prosinci roku 1939, že obyčejným Čechům se přítomnost tolika Židů v Benešově svitě nelíbí.⁴⁵ Další zpráva z Prahy ze začátku jara roku 1942 uváděla: „Propaganda, která tvrdí, že všechna vlivná místa u nás obsadili Židé, má velký vliv dokonce i v kruzích, jež jsou jinak nestranné, a tuto skutečnost je nutno brát v úvahu.“⁴⁶ Zpráva odeslaná koncem roku 1944 jistým Tristanem XY (pravděpodobně docentem Vladimírem Tůmou) potvrdila, že se mezi Čechy uplatňoval „jistý antisemitismus, který přece jen trochu zesílil jak propagandou, tak zkušenostmi s často nestatečným chováním židů v těchto letech“.⁴⁷ Další zprávy potvrzovaly Akzinovo pozorování, že mezi Čechy vládly velké obavy,

40 Jacobi, 1943, s. 156. Například manželky ministrů Ripky a Outraty.

41 Šolc, 2008, s. 95.

42 *Árijský boj*, roč. IV/32, 7. srpna 1943, s. 1–2, „Živnost paní Ripkové“. Ripka byl napadán za to, že se rozvedl s „árijkou“ a oženil se s „Židovkou“, Pernes 1997.

43 Pinard, 2005, s. 218; Pynsent, 2005, s. 252 a 260.

44 AÚTGM, Sbíрка 38. Vladimír Klecanda, složka 172. Přepis textu *Večer*, 22. února 1941; AÚTGM, EB-II-2916, k. 394, výstřižky JTA, 20. prosince 1940. *Židé a československá Státní rada*.

45 NAČR, AHR, 1-50-56c, zpráva z Československa z 1. prosince 1939.

46 TNA, FO 371/30837. Zprávy z Prahy, 24.–31. března 1942.

47 AÚTGM, EB-II/1, i. č. 1365. Zprávy z domova V 77/2, zpráva „Tristana XY“, 1. září 1944. Vondrová, 1994, dokument 140, s. 258–286. Viz také VHA, 37-91-7, zpráva inženýra Bartoně (ze závodu Škoda ve Švédsku), který Protektorát navštívil 15. června 1944; VHA, 37-91-7, zpráva Kučery (z československého velvyslanectví ve Stockholmu) pro ministerstvo národní obrany na základě informací poskytnutých uprchlíkem z Protektorátu, 17. dubna 1944.

že exiloví politici s sebou při návratu přivezou všechny židovské emigranty a dosadí je do jejich dřívějších funkcí. Milan Hanák, československý konzul v Ankaře, v srpnu 1943 dokonce exilové politiky varoval, že podle jeho informátorů čeká odpor všechny, kdo se pokusí návrat Židům usnadnit.⁴⁸ Také Arnošt Frischer, od listopadu 1941 sionistický poslanec československé Státní rady (exilového parlamentu), roku 1944 prezidenta Beneše upozorňoval, že nacistický antisemitismus nezmizí hned po osvobození.⁴⁹

Tyto zprávy sotva vyjadřovaly názor celého národa. Odhalovaly postoje konkrétních odbojových skupin, jež často tvořilo několik desítek či možná stovek lidí, kteří sledovali vlastní politiku a snažili se ovlivnit exilovou vládu.⁵⁰ Ti omezenou výpovědní hodnotu zpráv chápali a upozorňovali, že se nemusí jednat o komplexní vyjádření skutečných nálad v české společnosti.⁵¹ Přesto zprávy, které české a slovenské odbojové skupiny do Londýna posílaly, exilovým politikům sloužily jako přibližné vodítko k českým postojům.⁵² Je zjevné, že ovlivňovaly jejich vnímání situace v Protektorátu a vyvolávaly v nich obavy z možných důsledků antisemitské propagandy pro českou společnost. Svaz Čechů-židů v Londýně, organizace židovských zastánců asimilace (založená exulanty v dubnu 1940), například roku 1942 upozornil, že protektorátní propagandistické historky o roli Židů mezi exulanty očividně ovlivňovaly politiku Benešovy vlády. Výsledkem prý bylo potlačení židovského zastoupení mezi členy exilové státní správy v Londýně.⁵³ Jako další příklad lze uvést ministra zahraničních věcí Masaryka, který po návratu z jednoho ze svých pobytů ve Spojených státech vyjádřil údiv nad „užidovštěním“ ministerstva zahraničních věcí během doby, kdy byl v zahraničí.⁵⁴ Příčinu jeho obav lze najít právě v možném potvrzení protektorátních propagandistických historek, že Židé hrají mezi československými exulanty hlavní roli. I Beneš si osobně stěžoval na každodenní útoky protektorátních novinářů, kteří o něm psali jako o politikovi pod židovským vlivem. Podle jeho slov to

48 Hanák (konzul v Ankaře) Londýnu, 10. srpna 1943, viz Rothkirchen, 1989, s. 444.

49 AÚTGM, pozůstalost Edvarda Beneše II, karton 157, složka 1557, Pamětní spis Arnošta Frischerera, 2. března 1944.

50 Rovněž je nutné upozornit, že existovaly menší odbojové skupiny, které během války podporovaly perzekuované Židy, sháněly jim falešné dokumenty nebo podporovaly jejich útek do zahraničí. Existovaly též odbojové skupiny, jejichž členy byli čeští Židé. Většinou se jednalo o asimilanty. Pro účely této práce je ale nutné vzít především v úvahu skupiny, které komunikovaly s exilovou vládou a tímto způsobem spoluutvářely oficiální politikou linii vůči židovské menšině. Rothkirchen, 1981; Gebhart, 1998.

51 NAČR, MV-L, karton 84. *Referát o zprávách z domova pre št. radu (1994)*, Juraj Slávik.

52 HIA, Edward Táborský Papers, karton 2, deníkový záznam z 19. února 1943, s. 192–193.

53 NAČR, MV-L, karton 255, soubor 2-63-2, „Námět, jak řešiti otázku židovskou a vymýtit antisemitismus“.

54 Čechurová, Kuklík, Čechura a Němeček, 2001, s. 229. Deník, zápis z 15. srpna 1944.

byl jeden z důvodů, proč se zdráhal vzít zástupce židovské menšiny do exilové vlády (více k tomuto tématu ve druhé kapitole).⁵⁵

Představitelé československé vlády nevěděli, jak na tato obvinění reagovat, což dokumentuje delikátnost celé situace i obavy, jež zprávy protektorátní propagandy o vlivu Židů na Benešovu vládu mezi exulanty vyvolávaly. V březnu 1941 se československé vysílání BBC pokusilo odpovědět na zprávy protektorátní propagandy o zastoupení Židů v exilové vládě. Text vysílání nemáme bohužel k dispozici. Dochovala se však následná stížnost, kterou představitelé exilových československých židovských organizací adresovali státnímu ministru Hubertu Ripkovi. Ripka následně vyjádřil nespokojenost s textem i Josefu Korbelovi, který měl na starost přípravu vysílání československé sekce BBC. Z korespondence vyplývá, že rozhlasové vysílání mělo formu omluvy, případně pokusu o vysvětlení, že Židé tak významnou roli mezi exulanty, jak se protektorátní propaganda pokoušela tvrdit, nemají. Jak Ripka poznamenal, takto by se s antisemitismem bojovat nemělo: „Nechápu, proč jste formulací vyvolali dojem, jako bychom se měli omlouvat nebo dokonce tvrdit, že tady nejsme tak židovští, jak nacisté tvrdí. Belzezuba ďáblem nevyženete – antisemitismus nepotřete omluvami a vytáčkami.“ Přesto je zřejmé, o jak delikátní problém se jednalo, i to, že představitelé exilové vlády nevěděli, jak na zprávy publikované protektorátní propagandou reagovat. Podle dostupných pramenů se po celou dobu války snažili k tomuto problému již nevracet, a raději publikovali prohlášení odsuzující antisemitismus jako všeobecný jev.⁵⁶ Na základě těchto závěrů bychom nyní měli svou pozornost zaměřit na zprávy odboje pro exilovou vládu, které české postoje vůči Židům popisovaly.

Politiku exilové vlády utvářely dva hlavní faktory: zprávy domácího odboje a diplomatické kontakty v zahraničí. Doufala, že pokud se oběma vlivům podvolí, bude po návratu uznána jako národní vláda, což byla alfa a omega její existence. Vztahy mezi exilovými politiky a skupinami domácího odboje byly složité. Beneš sice často zdůrazňoval svou závislost na postojích obyvatelstva v okupované vlasti,⁵⁷ byl však zkušený diplomat a jeho veřejné projevy je nutné pečlivě zkoumat spolu s jeho soukromými rozhodnutími. Jsou známy případy, kdy Beneš jednal proti vůli domácího odbojového hnutí, například při plánech atentátu na zástupce říšského protektora Heydricha.⁵⁸ S postupem války navíc význam odbojového hnutí v Protekto-

55 USHMMA, WJC-L, C2/96, rozhovor WJC s Benešem, 17. dubna 1941.

56 AMZV, Londýnský archiv (LA), 1939–45, karton 511, dopis Lva Zelmanovitse ministru Ripkovi, 13. března 1941 – poznámky ministra Huberta Ripky; Ripka Zelmanovitsovi, 27. března 1941; Drtina Ripkovi, 31. března 1941.

57 USHMMA, WJC-L, C2/96, rozhovor WJC s Benešem, 17. dubna 1941. *Memorandum o rozhovoru s prezidentem Československé republiky Dr. E. Benešem, 22. července 1941.*

58 Bryant, 2007, s. 168–169.

rátu slábl. Do první poválečné vlády pak nebyl přizván žádný zástupce českého domácího odboje.⁵⁹ Tento výsledek však během války nemohl nikdo předvídat a vliv odbojových skupin na Benešovu politiku, zejména v prvních letech války, nelze jen tak opomenout. Proto tato kapitola naznačuje, jakou měla exilová vláda představu o požadavcích lidí v okupované vlasti, a téma utváření její politiky vůči židovské menšině pouze otvírá.

V souvislosti se zprávami odesílanými exilovým politikům je třeba zabývat se tím, kdo vlastně za jejich informování odpovídal – či spíše kdo toho byl schopen. Československé odbojové hnutí ve vlasti a v exilu udržovalo kontakt především prostřednictvím vysílaček a rozhlasového vysílání, kurýrních služeb či ústně prostřednictvím lidí, kteří utekli z Protektorátu a ze Slovenska a které později vyslechly československé úřady v neutrálních či spojeneckých zemích.⁶⁰ To naznačuje, že přístup ke komunikaci s exilovou vládou byl výsadou malého okruhu příslušníků ilegálního odboje. Občasné zprávy předané Londýnu uprchlíky navíc neměly váhu zpráv odesílaných uznávaným odbojem v Československu.

Kdo byli hlavní představitelé československého odbojového hnutí? Je nutné rozlišovat mezi Protektorátem a Slovenskem. Na Slovensku vznikla silná struktura odbojového hnutí s programem společného československého státu a vazbami na Londýn až roku 1943. Hlavní české ilegální politické skupiny již v té době nacisti zlikvidovali.⁶¹ Zárodky skupin, které později formovaly první odbojové organizace v Čechách a na Moravě, začaly vznikat ihned po Mnichově, a pak pochopitelně po 15. březnu 1939. Významnou roli v hnutí hráli probenešovští politici, kteří zůstali v Protektorátu. Právě bývalý prezident, který byl nyní v Londýně, se postupně ujal vedení a byl odbojem uznáván. První organizace občanského hnutí, například Politické ústředí, Petiční výbor Věrní zůstaneme a Obrana národa, vedli zkušení politici a vojáci.⁶² Třebaže už v té době byla jasně patrná radikalizace hnutí v národoveckém smyslu, jejich politický program zůstával umírněný, a to i v přístupu k českým (sudetským) Němcům.⁶³ V té době vznikala i komunistický odboj.⁶⁴ Jeho význam sice neustále sílil, zejména po vypuknutí německo-sovětské války roku 1941, ilegální komunistické skupiny však s exilovou vládou v Londýně styky neudržovaly, a tudíž je pro tuto chvíli můžeme ponechat stranou našeho zájmu.

59 Brandes, 1975, s. 146.

60 Kokoška, 1997, s. 30.

61 Jablonický, 1969.

62 Kural, 1997, s. 13 a 20.

63 Kural, 1997, s. 35n; Brandes, 1969, s. 61–66.

64 Více o komunistickém odboji viz Hájková, 1975; Brandes, 1969, s. 74–78, 192–197, 244–246; Brandes, 1975, s. 76–87.